

Tarih görüşleri

Geçmiş zamanların hususî darülfünunları

Yazan: Ali Canib YÖNTEM

ESKİDEN yüksek tahsil müesseselerimiz, sadece medreselerdi. Fakat, bilhassa 17 nci asırla beraber bunlar bozulmaya başlamış, öğretilen şeyler, hemen hemen "nakli ilimler" e inhisar etmişti. Vaka "akli ilimler", ve bu arada riyaziye büsbütün okunmaz değildi; fakat 15 inci asırda Fatihin kurduğu külliyecekilere nazaran pek kifayetsizdi. Hele "zadegan evladı"nın daha beşikte iken "mülâzım", "müderris" payelerini kazanmaları, yıllarca kitap karşısında dirsek çürüten, basık, rutubetli kubbelerin altında bütün bir ömrü harcayan, kimsesiz adamları temamiyle bedbin ettiği için medrese tahsili, müteakıp asırlarda büsbütün çökmüştü. Bu hale rağmen, riyaziye, tıp, felsefe, edebiyat, farisi öğrenmek isteyen gençler arzularına erişmekten mahrum kalmazlardı. Çünkü, bütün bu bilgileri verecek —eğer tabir caizse— birtakım hususî darülfünunlar vardı. Bu darülfünunlar, konaklar, evler, hattâ cami köşeleri ve tekke odaları idi. Bu makalemizde, misâl olarak 19 uncu asırdakilerden bahsedeceğiz. Bunların belli başlılarını şöyle sıralayabiliriz:

- 1 — Hoca Neşet'in konağı,
- 2 — Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesi,
- 3 — Murad Molla tekkesi ve darülmüşnevisi,

- 4 — Süleyman Fehim Efendinin konağı,
- 5 — Kâhyazade'nin evi...

1 — Hoca Neşet ve Konağı: Hoca'nın babası, Üçüncü Sultan Ahmet ve Birinci Sultan Mahmud devirlerinde yaşamış, Ahmet Refiâ Efendidir. Bu zat, o asır tarihlerinin verdiği malûmata göre "şir-ü inşa muktedir" ve güzel konuşurdu. Hükümdar müshâplığı etmişti. Fakat nasılsa gazaba uğramış, Edirne'ye sürülmüştür. İşte bu sebeple Neşet Hoca orada doğmuştur. Hoca, bilhassa farsçada ve İran edebiyatında mahirdi. Ta 18 inci asrın ikinci yarısından itibaren Molla Gürani'deki konağındaki istekli gençlere bu dil ve bu edebiyata dair dersler vermiştir ki, bunlar arasında teferrüt eden adamlar ve meselâ Şeyh Galib gibi meşhur şairler vardır. Rivayete göre "Özbek taifesinden ve Diyar-ı Acem'den gelen zürefa-i İran ve Turan'a" kendi dillerinin en ince noktalarını öğretirmiş. Ölümü 1807 dir.

2 — Beşiktaş Cemiyeti, Ortaköy'de devrin meşhur ricalinden İsmail Ferruh Efendi'nin yalısında toplanırdı. Gayesi "İlim ve maarife heveskâr olanlara talim ettirmeyi teahhüt" ve temin eylemekti. Cemiyetin masrafı âzâ arasında paylaşıldı. Ders, fenne "bilhassa tıbbâ" dair olursa Şanizade Atullah Efendi, edebiyata dair olursa Ferruh Efendi gösterirdi. Beşiktaşlı Kâhyazade Arif Efendi de haftada iki defa meclise devam ederek felsefe ve edebiyata dair konuşmuş. Meşhur Süleyman Fehim Efendi, Ferruh Efendi dairesinde yetişmiş olduğu için gelen gençlerin bir kısmına da o ders verirdi. Bu cemiyet âzâsı haftada bir defa

da kendi aralarında toplanır, ekseriya şiir müsabakası yaparlardı. Bir hafta "berceste mısra toplamaya karar" vermişlerdi, ki bunlar arasında "Bugün şadım ki yâr ağlar benim için" mısraı birinciliği kazanmıştır.

3 — Murad Molla Tekke ve Darülmüşnevisi: Buranın sahibi Şeyh Murad Efendi, zengin bir adamdı. Parasını hayırlı işlere sarfederdi. Önce tekke'de, sonra inşa ettirdiği darülmüşnevi'de, bilhassa İran edebiyatına ve Mevlâna'nın meşhur müşnevi'sine dair ders verirdi. Bu hususî Darülfünun'a, devrin bütün rical ve kibarı da devam ederdi. Hattâ her ramazan bir akşam Hükümdar da misafir olarak iftara kalırdı. Murad Molla sözünü sakınmaz, devrin vükelâsına —hem de yüzlerine karşı— açıkca tarizden kaçınmaz bir adamdı. Meşhur Cevdet Paşa, ondan feyz almış adamlardandı.

4 — Fehim Efendi Konağı: Yukarıda kaydettiğimiz gibi İsmail Ferruh Efendi dairesinde yetişen Hoca Fehim Efendi masrafını iradına uydurmuş bir adam olduğu için, sonradan İstanbul'da Karagümrükte bir konak yaptırmış, isteklilere burada ders vermiştir. Fariside bir taneydi. Meşhur Cevdet Paşa bu zattan da ders görmüştür. Hattâ Paşa'ya (Cevdet) mahlasını Fehim Efendi vermiştir.

5 — Kâhyazadenin evi: Arif Efendi diye anılan bu zat rind, kalender, lâübali meşrep, mütekâmil bir adamdı. Gençliğinde, devrinin muhtelif bilgilerde tefrüt etmiş adamlarından arapça, farsça, tasavvuf, riyaziye ve heyet okumuş olduğu gibi o devirde pozitif ilimlerin yegâne bilgi bucağı olan "Hendesehane"ye de devam etmiştir. Arif Efendi, bilhassa felsefede yektâ idi. Muhyiddin-i Arabi'yi onun kadar anlayan yoktu. Kendi evinde, ve —yukarıda söylediğimiz gibi— Beşiktaş Cemiyeti'nde ders verirdi. Hükümdarlar tarafından büyük iltifatlar da görmüştür. Murad Molla Şeyhi bunun şakirdi idi.

İş bunlarla kalmamıştır. Başkaları da vardır. Meselâ Kuşadalı İbrahim Efendi'nin Çarşamba'daki konağı cdiplerin, şairlerin, ricalin, vüzeranın toplandığı yerd. İbrahim Efendi'nin yanına girmek için, gelenler konağın sofasında nöbet beklerlerdi. Cevdet Paşa "Sofiyeye mesleğine salık değildim. Fakat ilminden istifade için ben de Kuşadalı'ya giderdim. En büyük hocalardan halledemediğim meseleleri o hallederdi" diyor. O devirlerin modern ilimde benâm simalarından biri Şanizade Atullah Efendidir ki, muhterem Adnan Adıvar'ın dediği gibi bizde ilk Avrupalı tıp âlimi odur dense caizdir. Riyaziyede Gelenbevi İsmail Efendi ile, onlara nazaran daha yakın yılların üstadı olan Mesnevihan Hoca Hüsam Efendinin adlarını hatırlamak bu bahiste elzemdir.

Bütün bu adamların dikkate şayan mizaç ve karakterleri de vardır ki onu da başka bir yazımda anlatacağım.

